

ПОЛІТИЧНЕ РУСИНСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ. ІДЕЙНІ ДЖЕРЕЛА ЗАКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СЕПАРАТИЗМУ

Олекса Мишанич

I

«Карпаторусинство» – культурно-політична течія в національно-визвольному русі Закарпаття другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., що сформувалася серед місцевої інтелігенції і духівництва як одна з регіональних відгалужень панславізму та «москвофільства». Кінцевою метою «карпаторосів» було проголошення себе окремим народом у складі Австро-Угорщини, а згодом – Угорщини і Чехословаччини. У ХІХ ст. «карпаторусинство» мало частково антиугорський характер, тяжіло до галицького і буковинського «москвофільства». Його ідеологи – А. Добрянський, О. Духнович, І. Сільвай, Є. Фенцик та інші – орієнтувалися на царську Росію, прийняли російську літературну мову – «язык образованного сословия» – у художній творчості, пресі, освіті. Насправді, це було «язичіє» – суміш російської і церковнослов'янської мов з незначними місцевими діалектними ознаками і мадяризмами. Галицькі, буковинські й закарпатські (угорські) «карпатороси» вважали себе одним народом – русинами Австрійської держави. Після австро-угорського дуалізму 1867 року Угорщина почала наступати на культурно-національні права закарпатців, піддаючи їх насильній

угорській асиміляції. У цей час «карпаторусинство» стало одним із засобів збереження своєї національної ідентичності. По-тяг до великої слов'янської держави – Росії, її культури й мови диктувався політичними чинниками. Оскільки українці в той період не мали своєї держави, були малоросами у складі Російської імперії, офіційно користувалися російською мовою, то, зрозуміло, закарпатці, визнаючи свою належність до «малорусского племені», усе більше поглядали на Північ – Москву і Петербург, звідки чекали порятунку від національної і культурної смерті. Вони тягнулися не до російського народу і його культури, а до Російської держави, яка не шкодувала коштів і сил, щоб залучити в орбіту свого впливу всі слов'янські народи. Не рахувалася вона лише з «малоросами», уважаючи їх «южно-руским племенем». Та оскільки галицькі, буковинські й угорські русини перебували в чужих державних організаціях, Росія заgravала з ними, послідовно творячи з них окремих народ – «общеросов», «карпаторосов», «угроросов», відокремлюючи їх від «малоросов» і, тим паче, від українців, які із середини ХІХ ст. заявили про себе як про окрему державотворчу націю.

Закарпатські будителі ХІХ ст., які репрезентували переважно місцеву дрібну клерикальну інтелігенцію, зробили свій внесок у розвиток місцевої карпаторуської культури. Та їхня орієнтація на Росію, перехід на «образованный русский литературный язык», місцевий руський патріотизм, що зводився до вірнопідданства і запобігання перед угорською владою, не дали результатів. Вони не зачепили глибинних пластів народної культури, не вплинули на пробудження національної самосвідомості русинів, поступово роблячи з них «греко-католиків мадярів».

Коли після 1867 року Угорщина розпочала планомірний наступ на національні меншини, угорські русини не мали жодних засобів протистояти цьому рухові. Росія перебувала далеко, її

мова і культура були тут чужими, не мали впливу на більшість руського населення. Усе йшло до того, що Угорська Русь справді мала стати угорською. Небачене зубожіння закарпатських русинів на межі ХХ ст., масова еміграція за океан, зростання лихварського капіталу не віщували нічого доброго. На захист угорських русинів виступили галицькі русини. Відомий документ від 1896 року¹, підписаний І. Франком, М. Павликом, Ю. Романчуком, А. Чайковським, К. Трильовським, В. Будзиновським та іншими видатними галицькими політичними й культурно-громадськими діячами, є свідченням того, що в цей час «...нищити русинів зробилося немов патріотичним обов'язком мадярським, дарма, що сповнювання сего ніби патріотичного обов'язку вело за собою економічну руїну, духовну темноту і безпомічність півмільіонової маси народа...»².

Другим важливим документом про становище закарпатців на початку ХХ ст. є меморандум угорського економіста Е. Егана, виданий українською мовою³. Е. Егану доручили проводити так звану «Верховинську акцію», розпочату нібито для поліпшення економічного становища закарпатців. Він з розпукою дивився на «сей умираючий нарід», наголошуючи, що на Верховині «...в руських селах крім священика та учителя нема звичайно ні одного письменного чоловіка»; описав страшну нужду верховинців і дійшов невтішного висновку, що «...нарід, якому взагалі ніхто в світі не подає помічної руки – сей нарід буде поступенно упадати матеріально і морально чимраз нижче, поки не загине»⁴. До цих протестів і меморандумів ніхто не прислухався, винародовлення і нищення угорських русинів тривало. У 1907 році навіть початкові школи Закарпаття перевели на угорську мову навчання. Розпочалася акція і з переведення на угорську мову церковного богослужіння та заміни в друкованих виданнях кирилиці латинкою. Тільки Перша світова війна і розвал Австро-

Угорщини врятували закарпатських русинів від повної загибелі. У 1919 році Угорська Русь вийшла зі складу Угорщини і ввійшла до новоствореної Чехословацької Республіки під назвою «Підкарпатська Русь». Почався новий період її історії.

Та доленосним для Закарпаття було не вимушене приєднання до Чехословаччини, а рішення народних рад – Старо-Любовнянської, Свалявської, Мараморош-Сиготської, нарешті, рішення Хустського всенародного конгресу від 21 січня 1919 року (420 делегатів з усіх районів краю) про возз'єднання Закарпаття з Українською Соборною Державою. Закарпатці відрядили своїх делегатів з рішенням про возз'єднання до Західноукраїнської Народної Республіки (Станіславів) і Української Народної Республіки (Київ). Як відомо, ці рішення не були втілені в життя. Підкарпатську Русь від України відділили два державні кордони – польсько-чехословацький і польсько-радянський. Представник Чехословаччини на Паризькій мирній конференції Е. Бенеш заявив 5 лютого 1919 року, що «...русини на південь від Карпат – це той самий народ, що й русини у Східній Галичині, від яких вони були відділені Карпатськими горами»⁵. Творці Чехословацької Республіки Т. Масарик і Е. Бенеш уважали «...Чехословаччину опікуном Рутенії і були охочі відступити це опікунство, коли український народ стане національно об'єднаним»⁶. Це сталося в 1944–1945 роках, коли ЧСР добровільно погодилася на возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Але в 1920–1930-х роках ситуація для Українського Закарпаття виявилася несприятливою. Лідери ЧСР всіляко зволікали з обіцяною автономією і почали форсувати чехословацьку орієнтацію краю, творити окремий руський народ, який би схилявся не до українського Сходу, а до чеського Заходу. Той самий Е. Бенеш, уже як міністр закордонних справ ЧСР, перебуваючи на Закарпатті 1934 року, чітко визначився з

російською, українською і місцевою, карпаторуською, орієнтацією краю, віддаючи перевагу місцевому русинізму, хоча позірно запевняв, що цю справу має вирішити обраний сойм. Е. Бенеш досить відверто проголошував, оскільки був у цьому переконаний, що «...державно і політично Підкарпатська Русь міститься в межах Чехословацької Республіки, дефінітивно на цілі століття її політична приналежність тим вирішена, до Мадярщини вона вже не вернеться, а до України або до Росії дістатися не зможе через нинішні й майбутні позиції Польщі»⁷. Прогноз Е. Бенеша, що «...доля Підкарпатської Русі нині на століття зв'язана з долею Чехословаччини»⁸, не здійснився. Через п'ять років Перша Чехословацька Республіка перестала існувати, а Закарпаття в березні 1939 року окупувала фашистська Угорщина. У 1944–1945 роках зникли також і два державні кордони, які відділяли Закарпаття від України. Зрозуміло, що Е. Бенеш лукавив, коли заявляв, що «...підкарпаторуський народ через своє визволення в 1918 р. дістав окреме нове призначення. Вперше в своїй історії він становить самостійну національну, політичну й адміністративну одиницю...»⁹. Про яку самостійну одиницю могла йти мова, якщо Прага послідовно відмовляла Підкарпатській Русі навіть у жалюгідній автономії, уважаючи закарпатців відсталим, незрілим і недержавотворчим народом?

У 1920–1930-х роках Прага проводила на Закарпатті таку саму національну політику, що й Угорщина на початку ХХ ст. Якщо Угорщина схиляла русинів до Святостефанської корони, робила з них окремих народ – рутенів, угорських русинів, греко-католицьких мадярів, називаючи їх «gens fidellissima» («найвірніший народ»), – і переконувала, що вони не мають нічого спільного з Галичиною і Східною Україною (на той час – Мало-росією), то демократична ЧСР хизувалася слов'янським братерством, переконувала закарпатців у своїй щирій слов'янській

любові і приязні, свідомо творячи з них також новий малий народ, «уламок нації» (Е. Бенеш), якому доля судила навіки перебувати у складі Чехословаччини. Потяг закарпатців до України Е. Бенеш називав «фантазіями» і серйозно погрожував, що чехословацька влада «...подавить рішуче й нещадно <...> інтриги й розкладову працю іредентистичну, живлену тут із чужини»¹⁰, тобто з України.

Більшість закарпатських громадсько-культурних діячів і письменників ХІХ ст. вважали закарпатців («угрорусских», «венгерских россиян», «карпатских русских», «угрорусинов», «русинов Мадярії», «подбескидских русинов» та ін.) частиною «южнорусского народа», «малороссіян» і стверджували, що «Русь одна» (О. Павлович, Є. Фенцик), розрізняючи «Великую Россию» і «Малую Россию». Вони культивували близькість Закарпаття до Галичини, не сумніваючись, що «подбескидські» і «забескидські» русини – один народ; постійно друкувалися в галицьких «москвофільських» виданнях, відстоюючи інтереси Угорської Русі. Найбільше прислужилися до утвердження галицько-закарпатської єдності О. Духнович, О. Павлович, А. Кралицький, Є. Фенцик. Рядки О. Духновича «Бо свои то за горами, – не чужи: Русь єдина, мысль одна у всіх в души» стали крилатими. О. Духнович добре усвідомлював, що «...жієм тут тим же сердцем и душой, с тим же словом и во вірі той самой» і був переконаний, «...что Карпаты не розлучат вічно нас»¹¹. Такої ж думки про Закарпаття були і в Галичині й Буковині. Буковинський історик, етнолог і фольклорист Г. Купчанко у своїй книзі писав: «Такий самый народ, як в Буковині и Галичині, жіет и в сосідной с Буковиною и Галичиною Угрії або, лучше сказавши, в Угорской Русі»¹².

Починаючи з 60-х років XIX ст. Угорська Русь стає об'єктом серйозних наукових зацікавлень українських учених. Праці Я. Головацького, Ю. Целевича, В. Лукича, М. Драгоманова, В. Гнатюка, І. Верхратського, І. Франка, М. Павлика та інших привернули увагу широкого загалу до цього краю, заохотили до наукової праці і самих закарпатців (Ю. Жаткович, Г. Стрипський). Історик і етнолог Ю. Жаткович у своїй ненадрукованій праці «Замітки етнографічні з Угорської Русі» (1896) зауважив: «Мы тут под словом “русин” тих обывателей розумієме Угорщины, котори принадлежат к малоруському народу, живущему во Галиции, Буковині и Южной Россіи, и котори исповідают греко-католическу віру»¹³. Його молодий сучасник І. Бращайко також уважав, що Угорська Русь – це «...мала частиця українсько-руського народу...», яка «...має багату і красну поезію...» і «...вірно задержала поетичну вдачу нашого українсько-руського народу, так як другі прикмети і звичаї свої найблизших братів»¹⁴.

І. Франко започаткував наукове дослідження карпаторуського письменства XVII–XVIII ст., яке, на його думку, «...виявило до певної міри свою окрему фізіономію і повинно зайняти своє місце в загальній конструкції нашої літературної історії як один із її добре обрисованих типів»¹⁵. Пам'яткам із Закарпаття в цьому письменстві відведено чи не чільне місце. І. Франко дав оцінку майже всім літературним явищам Закарпаття і авторам XIX ст. Він стримано висловлювався про твори, писані «образованным литературным языком», натомість високо цінував народне письменство і тих авторів, які відображали народне життя і користувалися живою народною мовою.

Чи не найбільше для відродження угорських русинів наприкінці XIX – на початку XX ст. зробив В. Гнатюк. Його фольклорно-етнографічні експедиції в Угорську Русь і численні пу-

блікації, зокрема «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (Л., 1897–1910. – Т. I–VI) і «Угро-руські духовні вірші» (Л., 1902), стали тривкою пам'яткою духовного життя закарпатців, «їхнім внеском у загальноукраїнську духовну культуру».

Незважаючи на значний поступ науки в дослідженні закарпатських русинів як гілки українського народу, угорська шовіністична політика на початку ХХ ст. ігнорувала будь-які здобутки науки. Ліквідація мізерного руського шкільництва в 1907 році, агресивний наступ на кирилицю і церковнослов'янське богослужіння, обов'язкове знання угорської мови всіма державними службовцями-русинами, виховання «добрих угорських патріотів» – усе було спрямоване на повне винародовлення угорських русинів. Мадяризація набирала потворних форм і прирікала руський етнос Закарпаття на зникнення.

Щоб цілковито відірвати закарпатських русинів від русинів галицьких і водночас від східних українців («малоросіян»), угорська шовіністична пропаганда почала творити міф про окремішність угорських русинів. Вони мали стати окремим народом, історія і культура якого була б пов'язана тільки зі Свято-стефанською короною. Для цієї справи залучили змадяризованих уже університетських професорів А. Годинку, Ш. Бонкала і доктора Г. Стрипського. Саме вони є авторами міфу про належність закарпатців до західної культури, їхню споконвічну підлеглисть і вірність Угорській короні. Заперечувалися менші зв'язки Закарпаття з Галичиною і Україною, і все його буття підпорядковувалося Угорщині. Ішлося не про збереження нехай навіть локального руського етносу, а форсувалося змадярення русинів, перетворення їх у «добрих мадяр». Ця угорська модель витворення із закарпатських русинів окремого народу і постуова його асиміляція була згодом використана чеською, уже ніби демократичною владою. Лише тут закарпатці, як окремий

народ, поверталися до «слов'янського брата», де і їх також чекало винародовлення.

З початком Першої світової війни стало очевидним, що обидві ворогуючі імперії – Австро-Угорська і Російська – розваляться, а на їхньому місці виникнуть нові, незалежні держави. Угорщина готувалася до цього фінішу. У Будапешті 1916 року почав виходити спеціальний двотижневик «Україна» («Україна»), присвячений українським справам. Головним редактором його був Г. Стрипський, закарпатський русин. У журналі не висвітлювали проблем закарпатських русинів, бо вважали Закарпаття частиною Угорщини, окремішньою від України, а закарпатців – окремим народом. Угорщина не сподівалася, що закарпатські українці після війни порушать питання про вихід з її складу і приєднання до України.

Угорщина в 1918 році була готова надати Закарпаттю автономію, угорський парламент видав 21 грудня 1918 року закон про автономію «Руської Країни» в межах Угорщини, але до його реалізації не дійшло. Закарпатці рішуче заперечили проти подальшого перебування у складі Угорщини і на Хустському конгресі від 21 січня 1919 року вирішили свою долю – приєднатися до Соборної України. Історичні обставини сформувалися так, що акт злуки не відбувся, Закарпаття ввійшло до складу Чехословацької Республіки. Розпочалася його двадцятирічна боротьба за обіцяну автономію, за своє національне самоусвідомлення, за переростання етнічної маси в народ, яка завершилася в березні 1939 року перемогою Української Правди за Карпатами, створенням легітимної Карпатоукраїнської держави. Двадцятирічне перебування Закарпаття у складі Чехословацької Республіки сприяло тому, що тут відбулося культурно-національне відродження, підкарпатські русини стали закарпатськими українцями, «земля без імені» дістала свою назву – «Карпатоукраїнська

державна» з державною українською мовою, українською символікою і гімном «Ще не вмерла Україна». З березневих подій 1939 року розпочався новий відлік історії Закарпаття як частини Соборної України, що в довготривалій боротьбі визначилася національно і перестала бути іграшкою в руках сусідів. Шлях до цього самовизначення виявився нелегким, але закарпатські українці із честю подолали його і стали народом.

II

Із входженням Закарпаття до складу Чехословаччини національне питання не було розв'язане. Уже на початку 1920-х років тут оформилися три культурно-національні орієнтації: російська, українська і місцева – карпаторуська.

Об'єднані в Товариство ім. О. Духновича, русофіли прийняли російську літературну мову, триколовий прапор Російської імперії і, підтримані російською білою еміграцією, почали переконувати місцеве корінне руське населення, що «...русский и русин значит то самое...», що «...наша народность русская, ибо мы – русский народ...», а «...всех русских есть больше, чем 100 миллионов»¹⁶, тобто проводили російську імперську ідею. «Карпаторусский народ» уважали частиною російського народу, а українців визнавали як «...следующие враги русского народа после коммунистов»¹⁷. Спекулюючи на приязні населення до своєї старої самоназви «русин», русофіли намагалися творити новий «карпаторусский» народ з російською імперською орієнтацією. Цей напрям підтримувала чеська офіційна влада, а пізніше – і угорсько-фашистські окупанти, бо він не був політичною загрозою, ірредентою, а вів фактично до асиміляції русинів. Відцуравшись своєї рідної мови, до якої русофіли ставилися зневажливо – як мови пастухів і селян, не вивчивши належно російської мови, «карпаторусская» інтелігенція в щоденному

побуті послуговувалася мовою панівної нації, як правило, – угорською. Шкільна, гімназійна молодь з любов'ю ставилася до російської мови і літератури, багато молодих письменників розпочинало свою творчість російською мовою і досягло певних успіхів, однак русофільство в 1920–1930-х роках загалом було реакційним, антинародним явищем, що перешкоджало національній консолідації закарпатців, стимулювало національний розбрат і антиукраїнські настрої. Пережитки русофільства з посиленням на культурно-національні традиції XIX ст., фальшива ідея «карпаторусскости» значно сприяли російщенню Закарпаття в радянський час, утвердженню в частини місцевого населення національної байдужості, потягу до державного російського центру і його політичних та культурних структур. У парі з ідеологією «карпаторусскости», як її відгалуження, животіла ідея політичного русинізму, що нібито мала утверджувати замкнуту структуру закарпатських русинів, творити з них новий народ, формувати їх як окремий придатак до неруських держав, байдуже – чи Угорщини, чи Чехословаччини. В основі ідеології політичного русинізму – комплекс власної національної меншовартості, принизливе бажання бути при комусь, служити комусь. Політичний русинізм відгороджується від українського народу і української державності, своєю малістю він боїться розчинитися в українському морі, тому самоізолюється, воліє бути прислужником у меншій неруській державі, де може заявити про себе як про окремий маленький народ із претензією на своє самобутнє культурне життя. Політичний русинізм ще не доріс до таких понять, як націоналізм і державність, вегетує на рівні етнічної групи, удає, що не визнає нічого, окрім русинів, які хочуть жити по-своєму, спілкуватися і писати своєю, окремою, мовою. Насправді ж, він веде дуже активну антиукраїнську політику, відверто заявляє, що не хоче мати нічого спільного з Україною, «...

бо ми воліме бути хоть яким малым дробом в неруській державі, як нуллами в вашой українській»¹⁸. Отже, спостерігаємо те саме ренегатство, що і в «карпатороссов»: принизливе бажання бути хоча б і найменшим дріб'язочком, аби лише не у своїй державі. Політичний русинізм – це той самий шлях до асиміляції, повної національної загибелі. Історія довела, що першим завданням сусідніх неруських держав, до яких уходили русини в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст., була їхня асиміляція – мадяризація, чехізація. Прихильники політичного русинізму рекрутувалися також із місцевої інтелігенції, переважно духовенства, яке не бачило ніяких зрушень у світовій історії ХХ ст., заплющувало очі на зростання національної свідомості закарпатських русинів, на перетворення етнічної маси в народ з його бажанням мати свою державу і вільно задовольняти всі потреби власного національно-культурного життя.

Ідеологія русинізму у ХХ ст. будувалася на руїнах панславізму і «москвофільства», які пережили себе і пішли в небуття разом із зникненням Російської імперії в 1917 році. Їхнім спадкоємцем мав стати «...свой малый, но сильный русинизм»¹⁹, що, на відміну від усеслов'янського панрусизму, звужувався до локальних, обласних меж Підкарпатської Русі і головним своїм ворогом уважав Україну й українську культурно-національну ідеологію. За випробуваними віками російськими імперськими рецептами політичний русинізм створив свій «образ ворога», нещадну боротьбу з яким оголосив основним сенсом свого існування. Таким «образом ворога» для політичного русинізму у ХХ ст. стала Україна.

На Закарпатті слова «Україна» і «український» щодо місцевого населення в 1920-х – у першій половині 1940-х років були

заборонені. Офіційно послуговувалися термінами «русини», «руський». Та це не могло зупинити процесу національного самоусвідомлення корінного руського населення Закарпаття, яке пробудилося до державного життя і потягнулося до головних центрів свого національного розвитку – Києва і Львова. Українська орієнтація на Закарпатті утвердилася в боротьбі з офіційною чехословацькою державною доктриною про окремішність підкарпатських русинів і небажанням властей надати їм обіцяну в 1919 році автономію.

Українську орієнтацію прийняла наймасовіша культурно-просвітня організація краю «Просвіта». Часто можна почути необґрунтовані і ненаукові твердження, що українство на Закарпатті введено 1926 року після постанов V Конгресу комуністичного Інтернаціоналу в українському питанні. Насправді, Комуністична партія не відіграла майже ніякої ролі, бо вона не була правлячою, і приписувати їй великі заслуги в переході на українську орієнтацію немає підстав. Ще до відомих партійних рішень 1925–1926 років на українську літературну мову і фонетичний правопис перейшли письменники. В. Гренджа-Донський 1924 року видав в Ужгороді першу на Закарпатті книжку поезій, написану українською літературною мовою і надруковану фонетичним правописом. Українська орієнтація на Закарпатті у 20–30-х роках ХХ ст. визріла як протест проти чехізації і реакційного русофільства, що почало насаджувати російську мову і великодержавну російську імперську ідею. Найбільш чутливою до українського національного питання і своєї національної належності виявилася молодь. На Першому з'їзді молоді Закарпаття в Ужгороді (7 липня 1929 р.) було прийнято декларацію, у якій чітко сформульовано національну самосвідомість населення краю: «Проголошуємо всьому культурному світові, що ми, підкарпатські русини, є частиною великого українського народу

і що наша мова та наша література була, є і буде та сама, що наших братів і з того боку Карпат. Проголошуємо, що всякі стремління, щоб нас змоскалізувати або сфабрикувати з нас якесь окремішне плем'я і тим відірвати нас національно від матірнього пня, будемо всіми силами поборювати»²⁰.

1 липня 1934 року в Мукачевому відбувся Другий з'їзд молоді Закарпаття, у якому, за офіційними даними, узяли участь 9650 осіб з 84 міст і сіл Закарпаття. На цьому з'їзді було дано відсіч антиукраїнським силам, стверджено свою національну орієнтацію:

«З'їзд з обуренням відкидає негідні спроби [...] штучно створити з нашого населення якусь окрему “підкарпатську націю”, бо Підкарпаття заселяє частина великого українського народу»²¹.

Отже, не Комуністична партія краю була організатором масових акцій населення проти антиукраїнських сил, а національно свідомо молодь, вихована «Просвітою» і підпільними осередками Організації українських націоналістів. 17 жовтня 1937 року в Ужгороді відбувся Всепросвітянський з'їзд, на якому проголосили українську національну орієнтацію населення Закарпаття, сформулювали його культурно-національні вимоги. До з'їзду випустили «Маніфест до українського народу Підкарпаття», який підписали керівники і представники двадцяти чотирьох громадських організацій, партій і редакцій. У цьому документі однозначно заманіфестовано національну свідомість закарпатців, наголошено, що хоча вони і є громадянами демократичної Чехословацької Республіки, «...але в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50-мільйонного українського народу, і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося. Нема сумніву, що на Підк. Руси не є двох народів. Нема тут жадних “руських”, то є жадних москалів, нема жадних “карпатороссів”, але є лиш один український на-

рід. Тому одному народові належить одна мова, одна культура і оден правопис»²². До цієї всенародної маніфестації приєдналися і комуністи, на з'їзді з промовою «Культура належить народові!» виступив секретар крайкому КПЧ О. Борканюк.

З «Маніфестом» до «українського народу Підкарпаття» 10 листопада 1938 року звернулася Перша Українська Центральна Народна Рада вже від імені Карпатської України: «Наша Підкарпатська Держава, – ідеться в “Маніфесті”, – опирається на силу цілого 50-тимільйонного українського народу, який пробудився до державного життя, й недалеко та пора, коли українська правда переможе»²³.

Ці події, документи і факти потрібно згадувати частіше, бо їх не помічають і не хочуть знати ідеологи новітнього «карпаторусинства». Вони вперто і безпідставно стверджують, що в Закарпаття українство принесла на своїх багнетах у 1944 році Червона Армія, а в 1945–1946 роках Сталін його насадив і узаконив. Тут бажане видають за дійсне. Критика комуністичного тоталітарного режиму розв'язує руки новітнім політичним русинам у нападах на Україну, і післявоєнна сталінська «українізація» Закарпаття давала б у руки ворогам України і українства благодатний матеріал для протягування своїх автономістських антиукраїнських ідей і вимог. Насправді ж, українство на Закарпатті розвивалось як природний процес переростання етнічної групи в народ, не під тиском, а всупереч волі Сталіна і радянської комуністичної системи, і вже зовсім не під керівництвом Комуністичної партії. Новітню історію Закарпаття до приєднання його до України в 1945 році і встановлення тут комуністичного тоталітарного режиму варто б краще знати всім тим силам зла, що намагаються нині повернути корінне українське населення краю до рівня його етнічної свідомості, тобто повернути назад колесо історії.

Повна окупація Закарпаття фашистською Угорщиною в березні 1939 року змусила українство піти в глибоке підпілля. Понад 10 тис. українців було загнано в тюрми і концентраційні табори, до 5 тис. із них загинуло. Підпільний орган крайової екзекутиви Організації українських націоналістів на Закарпатті журнал «Чин», випущений улітку 1941 року, подав 69 пунктів звинувачення Угорської держави в геноциді українського населення Закарпаття. Закарпатські українці продовжували боротьбу з ворогом, не даючи створити із себе новий народець – русинів, що мав стати слугою Святостефанської корони. Журнал закликав: «Українці й українки Закарпаття! Тепер ми вже не самі! Це не тільки наше бажання, це бажання 50 мільйонного українського народу. Ми всі хочемо, щоб Закарпаття належало до України!»²⁴.

Визволення Закарпаття від угорсько-фашистської окупації восени 1944 року докорінно змінило обставини і хід національно-визвольних змагань закарпатських українців. Результати боротьби за карпатоукраїнську державність наприкінці 1930-х років було перекреслено, а учасників творення Карпатської України репресовано. Усі заслуги в боротьбі за возз'єднання Закарпаття з Україною присвоїла собі Комуністична партія, яка прискорено здійснила акт возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Створена в листопаді 1944 року на Першому з'їзді Народних Комітетів Закарпатської України Народна Рада виконувала до кінця 1945 року деякі функції державної влади, однак справжню владу здійснювали окупаційні війська і органи НКВС, а Народна Рада була зобов'язана «здійснити рішення з'їзду про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною», що й було зроблено протягом 1945 року після підписання в Москві «Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою Республікою про

Закарпатську Україну» від 29 червня 1945 року. Піддавати сумніву цей договір нині немає підстав – він складений за всіма вимогами міжнародного права. Інша річ, що після возз'єднання сподівання закарпатських українців не здійснилися – вони хоча і стали громадянами УРСР, насправді ж, потрапили в нове ярмо Радянської імперії, якій потрібне було не їхнє українство, а їхні природні багатства і робочі руки. Деформації в економічному, культурно-національному і релігійному житті, неконтрольовані міграційні процеси призвели до того, що певна частина корінного населення сьогодні готова зректися свого українства, сховатися в щілину «карпаторусинства», повернутися знову на становище етнічної маси, національної меншини.

III

За сорок п'ять років панування комуністичного режиму на Закарпатті краєві нав'язали інтернаціональне безкультур'я, узаконено ганебне приниження національної культури. Панівною стала культура окупантів-поселенців з її агресивним підходом до місцевих культурних традицій. Механізм нищення української культури передбачав створення бар'єру між населенням Закарпаття і Галичини та України. Це сприяло нищенню регіональної культури Карпат, культивуванню войовничого провінціалізму, українського національного нігілізму.

Колоніальна адміністрація області за допомогою місцевих ренегатів і наймитів усіяло сприяли зміщенню демографічної системи, штучній міграції населення, що знеособлювало культуру, убивало українську духовність. Духовне самовиявлення народу було припинено, і за ширмою псевдопатріотичного галасу йому прищеплено почуття національної меншовартості. Це почуття і призвело до утвердження своєї загумінкової окремішності, до відродження політичного русинізму, який робить запо-

падливі реверанси в бік Росії, Європи, водночас відхрещуючись від України, від своєї національної історії і культури.

Бутафорія карпатського русинізму могла виникнути тільки на закостенілому ґрунті малоосвіченості, коли певний відсоток напівосвічених професорів і дрібної інтелігенції піддався на провокації центру, що орудував через численну мережу своїх ставлеників у партійному і державному керівництві. Брак моральної відповідальності перед своїм народом виробив у цієї верхівки стереотип обмеженості, який підносять мало не як досягнення, а насправді, він творить примітивний споживацький світ. Частина закарпатського апарату наївно вірила в «сталінську дружбу народів», але ж москвоцентризм цього апарату зводив нанівець навіть окремі добрі наміри, бо ж апарат не цементував дружбу народів, а культивував національний розбрат, нацьковував національні меншини на українців, уважав російську меншість, що прибула сюди в пошуках кращого життя, панівною верхівкою над українською більшістю. Російський комплекс надповноцінності полонив тут національні меншини, захопив навіть значну частину місцевої інтелігенції, яка без будь-якого помітного спротиву стала на службу російській імперській ідеї, прийняла російську мову, вороже поставилася до ідеї української державності і до свідомого українського населення свого ж краю. Реанімоване нині в нових історичних умовах політичне русинство продовжує боротьбу проти української державності.

Політичне русинство – проблема українська, бо вона стосується насамперед українців, колишніх русинів Австро-Угорської держави, яким до 1944–1945 років було заборонено називати себе українцями. Офіційно вони мусили бути русинами, і цим уряди Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії відгороджували їх від Великої України, переконуючи, що вони – окремий народ. Водночас – це проблема європейська, оскільки торкається інте-

ресів України, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Югославії, – тобто всіх країн, де живе українсько-руське населення. Ця проблема сягає і далі – за океан, до Америки й Канади, куди переселилося наприкінці XIX і в першій половині XX ст. близько 2 млн русинів-українців з Австро-Угорщини. Угорські, тобто закарпатські, русини зберегли тут свою національну свідомість і самоназву на рівні початку XX ст., визнаючи себе «русинами» й упереджено, якщо не вороже, ставляться до України та українства. Саме ідеологи американських русинів найбільше провокують нині політичне русинство в Карпатському регіоні, протиставляючи його всеукраїнській єдності і державності.

Новітнє політичне русинство організаційно оформилося 1990 року, саме тоді, коли виник Рух та інші демократичні організації, які розпочали боротьбу за незалежну Українську державу. «Общество подкарпатских русинов», створене 20 лютого 1990 року, спочатку маскувалось як «обласне культурно-освітнє товариство», що ставило перед собою суто культурно-освітні завдання. Та відразу ж, після реєстрації, воно зайнялося політикою. Його правління вже 20 вересня цього ж року виступило з декларацією «про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Суть «декларації» полягала в тому, щоб повернути Закарпаття на рівень жовтня 1938 року, коли воно за мюнхенською змовою стало автономним краєм у складі федеративної держави чехів і словаків. Не брали до уваги й те, що ця автономія переросла в Карпатську Україну. Загалом Карпато-українська держава 1938–1939 років для ідеологів політичного русинства не існує, вони вважають, що її створили галичани й українські емігранти. Галичанофобія і українофобія стали наріжним каменем в ідеології і практичній роботі нинішнього по-

літичного русинства. З «Декларацією про автономний статус Закарпаття» 17 липня 1991 року виступило також Товариство угорської культури Закарпаття, яке зібралося в с. Вилочок з нагоди відзначення традиційного свята пам'яті Ференца Ракоці II. Цей інтерфронт по-закарпатськи і шоу з автономією завершилися тим, що лідери «Общества подкарпатских русинов» улітку 1993 року підпільно створили й проголосили свій уряд – «Временное правительство Подкарпатской Руси». Не будемо давати правової оцінки таким діям купки політиканів, що виплодили самозваний уряд неіснуючої країни, який погрожує ще «...провозгласить республику Подкарпатская Русь нейтральным Подкарпатским государством». Дивує лише, що місцеве керівництво області напрочуд добре порозумілося з новим «временным правительством» і співпрацює з ним. Різні «декларації», «заяви», «протести», «звернення» лідерів «Общества подкарпатских русинов», прем'єра та міністрів «временного правительства Подкарпатской Руси» до Папи Римського, генерального секретаря ООН, президентів Білла Клінтона, Вацлава Гавела, Михаїла Ковача, Арпада Гьонца, Бориса Єльцина, Леоніда Кравчука, Леоніда Кучми та інших заповнювали сторінки газети «Подкарпатська Русь». Галас було знято неймовірний, місцеві гумористи охрестили політичних русинів «шумовиками». Проти України висувують несусвітні звинувачення, вимоги і претензії: повернути Закарпаттю статус «автономної республіки», визнати закарпатців окремим народом – русинами, відмовитися від української літературної мови і створити кілька окремих русинських мов тощо. Вони звинувачують Україну в геноциді русинів. І цікаво, щодо цих звинувачень і вимог прислухаються не лише місцеві українофоби, але й деякі недружелюбні сили Словаччини й Угорщини. Саме вони надають самозваним міністрам «Временного правительства Подкарпатской Руси» засоби масової

інформації для нападів на Україну, її президента, національну символіку, для викривлення і паплюження історії Закарпаття.

Очевидно існують сили, які підтримують і захищають антиукраїнську й антидержавну діяльність. Ці сили спрямовують і фінансують політичне русинство, надають йому розголосу у світі, використовують його проти України, становлення її державності і недоторканності кордонів. На першому етапі своєї діяльності «Общество подкарпатских русинов» хилилося до Чехо-Словаччини, виношувало задум про повернення Історії на рівень 1938 року. Після тривалої дискусії в пресі на шпальтах газети «Закарпатська правда» було зазначено, що кінцевою метою цього Товариства є «...повернення колишньої Підкарпатської Русі, тобто нинішньої Закарпатської області УРСР, до складу Чехословаччини»²⁵. Голова Республіканської партії Чехо-Словаччини доктор М. Сладек, перебуваючи на Закарпатті в березні 1992 року, заявив: «Це не Україна, а частина Чехо-Словацької Республіки»²⁶. Після розпаду Чехо-Словаччини ця орієнтація відійшла на другий план. Та все ж у Словаччині діють сили на підтримку політичного русинства на Закарпатті. Громадянин Росії і мешканець Словаччини Т. Ондик є «міністром загранича» «Временного правительства Подкарпатской Руси», а прем'єр і міністри цього бутафорського «правительства» щедро користуються послугами Братиславського й Кошицького телебачення та радіо для роздування антиукраїнської істерії. У грудні 1994 року «министр иностранных дел Подкарпатской Руси», громадянин Росії Т. Ондик, офіційно звернувся до Президента Російської Федерації Бориса Єльцина із заявою щодо скасування договору між СРСР і Чехословаччиною від 29 червня 1945 року про возз'єднання Закарпаття з Україною.

Насправді, за чеською, словацькою і угорською ширмами ховаються справжні і більш потужні сили, які зацікавлені не

стільки у відновленні Підкарпатської Русі і створенні нового східнослов'янського народу, скільки в розвалі всієї України і перекроюванні політичної карти Європи.

У вересні 1990 року в Женеві провели секретну нараду радянських і німецьких експертів, на якій обговорювали геополітичні проблеми Середньої Європи. За зразком мюнхенської змови 1938 року два хижакі вирішили провести новий перерозподіл Європи, ігноруючи при цьому Гельсінську угоду та інші міжнародні договори. Чеська політична й економічна газета «Politika» («Політика») на своїх шпальтах розмістила цю секретну інформацію, з якої довідуємося, що Закарпаття також було втягнуто в політичну гру. Подаємо лише один пункт «рішення»:

«— СРСР не буде забороняти від'єднанню Закарпатської України на випадок дестабілізуючої діяльності українських націоналістів та її включенню до Угорської Республіки»²⁷.

Ось де першопочатки закарпатського автономізму, сепаратизму, вільної економічної зони, Карпатського євро регіону та всіх інших спроб віддалити Закарпаття від України і наблизити його до Угорщини, фактично відновити дотріанонські кордони й лінію Арпада в Карпатах. Наївно думати, що ці прогнози й рішення не діють, їх підтримують світові сили зла, зацікавлені в дестабілізації економічного і політичного становища в Середній Європі.

Проугорські сили Закарпаття, виконуючи волю окремих владних чиновників Угорщини, роблять усе для того, щоб наблизити область до Угорщини, заявити тут про свою активну присутність. В угорських засобах масової інформації Закарпаття (радіо, телебачення, преса, книжки) Ужгород виключно називають «Ungvár», тобто українському обласному центру самовільно й демонстративно повернуто колишню назву, яку він мав за часів угорсько-фашистської окупації 1939–1944 ро-

ків. Це повинно щодня нагадувати закарпатцям про Святостефанську корону. Потворних і агресивних форм набрало й намагання Угорщини встановити пам'ятник 1100-річчю угорської державності на Веречанському перевалі в Українських Карпатах. Цей пам'ятник мав би нагадувати закарпатцям не лише про зловісну лінію Арпада в Карпатах часів Другої світової війни, але й натякати, що звідси починається Велика Угорщина, а Закарпаття історично належить до неї.

Так регіональна, суто українська проблема «карпаторусинства» втягується в ширші геополітичні проблеми – проблеми перегляду кордонів і перерозподілу Європи. Для того щоб відновити дотріанонські кордони бодай на якомусь відтинку, потрібно із закарпатських українців зробити новий, русинський народ, повернути його на рівень Австро-Угорщини початку ХХ ст., розпалити українофобію і галичанофобію. Усе це на Закарпатті нині успішно провадять. Агресивна угорська ідеологічна й економічна окупація Закарпаття за потурання Києва отримує відчутну підтримку не лише «Общества подкарпатских русинов», але й місцевої адміністрації, владних структур, частини творчої інтелігенції і професорсько-викладацького складу Ужгородського університету.

Активне міжнародне листування антиукраїнських і антидержавних сил Закарпаття має свої наслідки, дає пікантний матеріал для світової преси про безлад у «центрі Європи», утиски і невизнання Україною русинів і їхньої автономної республіки тощо. Невеличка купка комедіантів, яка налічує близько 200 осіб, зуміла за допомогою більших антиукраїнських бонз вийти на сторінки світової преси і тим самим ганьбити понад мільйонне корінне населення області, представляючи його таким, що не здатне національно самовизначитися, не перерости з етнічної маси в народ.

У вузлі карпатських проблем, зокрема й політичного русинства, недооцінюють роль Москви. Імперський центр кровно зацікавлений у Карпатському регіоні, через який він прорубує нові «вікна в Європу». Комунікації, що зв'язують Східну і Західну Європу, – три залізничні і чотири шосейні дороги, електролінії, газопроводи і нафтопроводи – пролягають через Закарпаття. За них іде нещадна невидима боротьба. Перед тут веде Росія. Саме Росії, російській фірмі «Деловой мир», уряд України віддав в аренду на 50 років вільну митну зону Чоп. Лише в Мукачевому створено понад 200 спільних московсько-іноземних підприємств, які працюють зовсім не для збагачення місцевого населення. У цьому розпродажі «схід–захід» закарпатцям відвели другорядну роль дешевої робочої сили. Вільна економічна зона, яку так захищають місцеві ділки і карпатський єврорегіон, що є продуктом угорської експансії в Карпати, спрямована на повне закабалення і пограбування краю, перетворення місцевого, корінного українського населення на слуг біля великої дороги.

Блокування політичного русинства із зайшлим «руськоязычним населением» області промовляє саме за себе. Орієнтація на Москву, російщення області, розігрування тут «кримської карти», загравання з кримськими, донецькими, придністровськими сепаратистами – усе це підтверджує, що в політичного русинства надійні союзники і диригенти, яким не байдужий ласий шматок прикордонної української території. Інтернаціоналізація Закарпаття має дуже конкретне завдання – підкорення цієї землі колишньому імперському центру. Політичне русинство зовсім не прагне герметизації краю, самоізоляції, як це видається на перший погляд. Воно хоч і вірно прислужує інтересам Угорщини, однак є п'ятою колоною Російської імперії

в Карпатах, захищаючи тут інтереси Росії. У цьому плані воно продовжує роботу колишніх «русофілів», «москвофілів», недавніх «інтернаціоналістів», які під інтернаціоналізацією розуміли послідовну й агресивну русифікацію.

Феномен політичного русинства на Закарпатті не так уже й глибоко закодовано. Це не рух і не проблема, це – брудна політика, вигідна тим силам світового зла, які не сприйняли незалежної України і вишукують різні щілини, аби послабити і розвалити її, поділити на окремі регіони, пересварити українців, повернути Україну в колишні імперські обійми.

У 1990 році за ініціативи обласних органів компартії України створили обласне культурно-освітнє Товариство карпатських русинів, яке передбачало виключно культурно-освітню роботу, спрямовану на підтримку самобутньої місцевої української культури, для якої недавні самоназви «русин» і «руський» не забувалися. Та після реєстрації Товариство забуло, для чого його було створено. Воно перейнялося політикою, а точніше, – почало вимагати автономії для Закарпаття, творити міф про окремішність Закарпаття. Планомірна антиукраїнська, антидержавна діяльність «Общества подкарпатских русинов» за підтримки проімперських сил уносить свою досить відчутну частку в дестабілізацію становища в Україні. Існують сили як в Україні, так і поза нею, що зацікавлені в перетворенні цієї області в «гарячу точку», де б зіткнулися інтереси кількох країн. Однак Україна не надає цій проблемі належного значення, робить вигляд, що на Закарпатті процвітає «ленінська дружба народів», успішно здійснюється інтернаціоналізація краю тощо. Спотворена інформація з Карпатських теренів не дає Києву жодного уявлення про справжній стан речей на Закарпатті – неприкриту галичанофобію і українофобію на всіх рівнях, зміцнення регіонального націоналізму і місцевого політичного сепаратизму.

Прем'єр-міністр «Временного правительства Подкарпатской Руси» професор І. Туряниця від загальних заяв, що «...пора нас одтяти од того, куды мы належимо, пора нам розлучитися из трупом України»²⁸, вирішив перейти до високої політики – стати депутатом Верховної Ради України. У передвиборній програмі він підтримав відому з інших антиукраїнських джерел сепаратистську ідею: «Я виджую Україну демократичнов федеративнов, авадь конфедеративнов правовов державов»²⁹. Від українського уряду він вимагає засудження договору між СРСР і Чехословаччиною від 29 червня 1945 року про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Щодо нинішнього стану на Закарпатті, то він заявив: «У нашому краю планомірно проводилася і продовжуєся ассиміляторська политика і геноцид русинського народа». Ідеться, отже, про давні й відомі речі: розподіл України на окремі території, перегляд кордонів і визнання закарпатських українців новим народом.

Вершиною діяльності прем'єр-міністра «Временного правительства Подкарпатской Руси» І. Туряниці є його «меморандум» під назвою «Волю і демократію Закарпаттю!», який він, перебуваючи в м. Клівленді (США), надрукував в угорській газеті «Мадяршаг» від 17 грудня 1994 року. Таємне стало явним! «Прем'єр-міністр» І. Туряниця одверто відстоює для закарпатців ідею Святостефанської корони, тобто проугорську орієнтацію з усіма висновками. Паплюження України і її національної політики стало для громадянина України, професора Ужгородського університету другою професією. Передаючи свій «меморандум» Президенту США Біллу Клінтону і Президенту Угорщини Генну, «прем'єр-міністр» уклав у нього всю свою ненависть до України, звинувативши її в тому, що вона «прирекла нас на рабів», «винищує русинів, угорців та інші народи», «продовжує етногеноцид Закарпаття». Він протестує «проти

українського безправ'я і шовінізму», уважає, що на Закарпатті, «...в серці Європи все ще топчуть ногами людські права і права національних меншин»³⁰.

Самозваний «прем'єр-міністр» неіснуючої країни, як колишній депутат обласної ради, міг дозволити ще й не такі висловлювання, знаючи, що існують сили, які його опікують і підтримують. Адже він запанібрата з президентами, одного з них навіть зневажливо «охрестив» по-своєму³¹. «Правление общества подкарпатских русинов» і «Временное правительство Подкарпатской Руси», якими керує І. Туряниця, постійно погрожують Україні Генеральною асамблеєю ООН, Європейським судом, запевняючи, що не допустять вступу України до Ради Європи, якщо вона не виконає їхніх вимог.

Лідери політичного русинства безсоромно спекулюють результатами незаконного обласного референдуму від 1 грудня 1991 року, на якому нібито вирішувалося питання про «автономію Закарпаття». Цей незаконний референдум мав автора – тодішню комуністичну владу області, яка отримала «вказівку згори» готуватися до розвалу України. Треба було насамперед розпалити в області галичанофобію і спорудити надійний бар'єр між Закарпаттям і Львівською, Івано-Франківською та Чернівецькою областями. Із цією метою було пущено в хід провокаційну чутку про ймовірне приєднання Закарпатської області до Львівської. Ось текст цього провокаційного питання: «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало статус автономної території як суб'єкта у складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?» Закарпатська обласна рада прийняла рішення «Про проведення обласного референдуму», затвердила наведений текст бюлетеня. Верховна Рада України видала 6 листопада 1991 року постанову (№ 1800-ХІІ) «Про рішення Закарпатської обласної ради

народних депутатів від 31 жовтня 1991 р. щодо проведення місцевого референдуму в питанні надання області статусу автономної території», у якій зазначено, що прийняття обласною радою рішення «...суперечить Конституції України і Закону Української РСР “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”. Дане рішення має бути скасоване». Очевидно, не без погодження з вищими ешелонами тодішньої партійної влади це рішення зігнували – обласний референдум відбувся, і 78 % його учасників підтримали пропозицію обласної ради. Можна зрозуміти й тих опитуваних, яким не імпонувало приєднання Закарпаття до Львова. Результатами цього незаконного референдуму сьогодні оперують усі антиукраїнські сили області. Україна не дала оцінки такій антидержавній провокації, якою фактично започатковано нинішню галичанофобію в області. Ця комуністична спадщина з обласним референдумом досить відчутно живить політичне русинство, дає йому в руки зручний для демагогії матеріал.

Політичне русинство, отже, не така вже й безневинна політична гра. Це спланований і керований наступ на Українську державу, на відрив Закарпаття від України і повернення його в ганебної пам'яті часи, коли воно було «землею без імені» і корилося владі чужинців.

Ідеологи політичного русинства й ті, хто стоять за ними – різні інтернаціоналісти, «наукові комуністи», колишня партійно-комсомольська номенклатура, міцно вхопилися за таке поняття, як «специфіка» Закарпаття, наголошуючи на поліетнічності краю, на його інтернаціональному характері (понад 70 національностей). Міфічну специфіку області вони підносять у культ і цим обґрунтовують окремішність Закарпаття, творять із закарпатських українців новий народ, водночас «інтернаціоналізуючи» його, форсують його російщення.

Міф про специфіку Закарпаття досить привабливий, але він лишається тільки міфом, який пора розвіяти. Його культивують і ним спекулюють ті сили, які хочуть переконати наївних у тому, що закарпатці – окремих народ, який не має нічого спільного ні з Галичиною і Буковиною, ні зі Східною Україною. Насправді, – це не так. Ми – один народ, один етнос, нас єднають мова, віра, релігія, звичаї, побут, історична традиція. Закарпаття, хоч і століттями перебувало у складі Угорщини, ніколи не відмежовувалося від Галичини. Культура наша – спільна. Якщо є певні особливості в мові, одязі, звичаях, способі ведення господарства, особливо в сільському будівництві, – то це звичайна річ. Таку ж специфіку мають Гуцульщина, Буковина, Поділля, Полісся, Слобожанщина та інші етнографічні райони України.

Відчутною специфікою Закарпаття є хіба те, що це дуже бідний край, він забезпечує себе хлібом лише на 14 %. В останні роки сюди із західних областей України завозять навіть картоплю і капусту. Вирубали ліси, винищили виноградарство і садівництво..., тільки в спогадах залишилася деревообробна і меблева промисловість, десятки тисяч безробітних людей тиняються по світах у пошуках роботи. Ось і вся специфіка. Міф про специфіку Закарпаття дуже примарний, про нього пора забути і краще взятися за облаштування краю спільно, усією Україною, особливо нині, після екологічної катастрофи – повеней і снігопадів.

Щодо поліетнічності краю, то це ще один міф, який був вигідний «інтернаціоналістам», котрі успішно російщили Закарпаття і нарахували тут понад 70 національностей, яких зганяли в одну імперську російську кошару. За даними перепису 1989 року на Закарпатті проживають 78 % українців, близько 15 % угорців, 4 % росіян, 2,3 % румун, 1,0 % циган, 0,6 % словаків, 0,3 % німців і 0,2 % євреїв. Усі інші «понад 70 національностей», або як їх називають ліві сили і політичні русини «народи Закарпаття», –

це, можливо, якийсь один відсоток різнонаціонального російсько-мусульманського населення, яке опинилося за Карпатами в пошуках щастя. Наприклад, в Ужгороді живе 15 азербайджанців, які зареєстрували своє культурно-освітнє Товариство. Таке ж чисельне й вірменське Товариство «Арарат». Саме такі «понад 70 національностей» і творили тут єдиний радянський народ, за яким тужать «інтернаціоналісти». Роздута поліетнічність краю – це політичні спекуляції, спрямовані на підрив престижу корінної нації і тих автохтонних національних меншин, які живуть у цьому краї споконвіку.

Новим у політичному русинстві є те, що до його сепаратистської діяльності активно долучилася православна церква Московського патріархату. Настоятель Ужгородського Кафедрального православного Свято-Хрестовоздвиженського собору о. Димитрій Сидор претендує нині на роль головного ідеолога політичного русинства. Він щедро надає сторінки редагованої ним «новинки» «Християнська родина» для антиукраїнської істерії і псевдонаукового обґрунтування існування окремої держави Підкарпатська Русь; почав друкувати свій переклад Євангелія на «русинський язык», популяризуючи цим говірку рідного села, однак не враховуючи того, що аналогічних говірок на Закарпатті – десятки. Історія засвідчує, що втручання церкви в політику ніколи не приносило щедрих плодів, особливо, якщо церква слугує чужим богам.

Отець Сидор разом із православними священиками, які йдуть за ним, виконують невластиві їм функції: розпалюють не лише міжрелігійний, а ще й міжнаціональний розбрат, забуваючи про своє покликання морально вдосконалювати вірян і рятувати їх від гріха.

У листопаді 1998 року у Верховній Раді України виступив народний депутат від Закарпаття І. Мигович, член фракції кому-

ністів. Він звернувся із закликом до всіх народів України – росіян, румунів, угорців, поляків, кримських татар та інших – виступити на захист «співвітчизників-русинів» і рішуче заперечив проти таврування політичних русинів сепаратистами³². Політичну оцінку «слова за русинів» дав народний депутат, нині покойний В. Чорновіл. Я зверну увагу тільки на традиційну для політичного русинства галичанофобію, якою просякнуто виступ народного депутата, коли він веде мову про причини реанімації русинства. Ось його слова: «Перед небезпекою етнокультурної асиміляції, територіально-економічної експансії та агресивного менталітету галичан русини почали заявляти про свої громадянські права». Зі слів депутата зрозуміло, що ніби галичани загрожують Закарпаттю окупацією. Така заява сіє розбрат між закарпатцями й галичанами. До речі, І. Мигович під «русинами» розуміє все корінне українське населення Закарпаття, хоче воно цього чи ні. Це дуже істотне уточнення, бо дотепер лідери політичного русинства вважали «русинами» тільки своїх прихильників – членів «Общества подкарпатских русинов», а сьогодні – це всі «співвітчизники-русини». Та коли народний депутат України з трибуни Верховної Ради закликає народ і всі національні меншини України, насамперед росіян, стати «на захист» цих міфічних «співвітчизників-русинів», то це сприймається як щось інше. На захист від кого? Хто і коли проводив утиски «співвітчизників-русинів»? Тут потрібні не декларації, а докази і факти.

Отже, стає цілком зрозуміло, хто породив політичне русинство, хто його підтримує з трибуни Верховної Ради і хто прокує на Закарпатті галичанофобію та українофобію. Колишнім «науковим комуністам» та інтернаціоналістам, творцям єдиного радянського народу і теоретикам інтернаціонального Закарпаття дуже вигідно оголошувати все корінне українське населен-

ня краю «русинами», окремих народом і цим сприяти розвалу Української держави, воскресінню померлого СРСР.

Справжньою диверсією політичного русинства проти української культури є гра з кодифікацією «русинської мови», покликану відмежувати закарпатців від України, української літературної мови та культури. Цю антиукраїнську акцію проводять усупереч усім досягненням мовознавства, яке кваліфікує закарпатські говірки як південно-західні говори української мови. Найавторитетнішим доказом цього є випущений під егідою Словацької Академії наук і Братиславського університету фундаментальний «Атлас українських говорів Східної Словаччини» В. Латти (Братислава ; Пряшів, 1991. – 554 с.).

Наукова громадськість негативно оцінила непрофесійну спробу групи настроєних проти України політиканів штучно витворити на основі місцевих діалектів нову «русинську мову». Спілка українських письменників Словаччини виступила 12 січня 1995 року із спеціальною заявою, у якій засудила спробу «Русинської оброди», за підтримки закарпатських сепаратистів і заокеанських радників, штучно витворити нову «русинську мову» і нав'язати її українському населенню Карпатського регіону. Ідеться про «кодифікацію», яка має лише політичний характер, і за якою приховані тільки політичні амбіції купки представників «Русинської оброди». Комітет Спілки українських письменників Словаччини вважає, що зусилля «кодифікувати» нову мову відбуваються «на основі відкритої українофобії» і «...підтримка сепаратистського зусилля представників політичного русинізму шкодить розвитку словацько-українських зв'язків»³³.

Українська Всесвітня Координаційна Рада негативно оцінила галас навколо «кодифікації русинської мови», за допомогою якої

«...антиукраїнські сили мають намір пересварити українство, дестабілізувати ситуацію на Заході України»³⁴.

Учені-мовознавці Закарпаття ще в травні 1992 року провели науково-практичну конференцію «Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні», матеріали якої випущено окремою книжкою. 68 доповідей-учених висвітлювали історію і функціонування української мови на Закарпатті, обговорювали Закон про мови в Україні і дійшли висновку, що «...українська літературна мова на Закарпатті пройшла ті ж самі етапи свого розвитку, що й на інших етнічних територіях», спростували різні вигадки навколо термінів «русин» і «українець». У зверненні до Президента і Голови Верховної Ради України учасники конференції наголосили, «...що сама ідея створювати на Закарпатті ХХ ст. якусь русинську національність є науково безпомічна, політично шкідлива і соціально небезпечна»; що закарпатські автономісти і сепаратисти «...під виглядом боротьби за особливий територіальний статус Закарпаття ведуть курс на повне відокремлення нашого краю від решти земель України і роблять усе можливе, щоб підірвати територіальну цілісність Української держави»³⁵.

Аматори-«мовознавці» русинського спрямування нині «працюють» над створенням кількох нових «русинських мов», окремої мови для кожного регіону – польських лемків, словацьких русинів-українців і закарпатських русинів. Звичайно, у колбі антиукраїнства.

Нині Світовий конгрес русинів нав'язує Україні думку про відкриття при Ужгородському університеті кафедри русинської мови і літератури, а також групи при Мукачівському педучилищі для підготовки русинських учителів і вихователів дитсадків. Вони лише не повідомили, який із закарпатських діалектів буде покладено в основу нової русинської мови, бо витворити з говірок щось

середнє, очевидно, не вдасться. Та й чи потрібне закарпатським українцям нове штучне «язичіє»? Літературна мова не твориться волею купки непрофесіоналів-ентузіастів, вона є довготривалим об'єктивним процесом, що об'єднує народ, а не роз'єднує. Закарпатські діалекти дуже добре досліджені, тому в жодного мовознавця не було сумніву, що це – говори української мови.

IV

Ідейним натхненником і організатором політичного русинства і всіх його зібрань виступає професор Торонтського університету (Канада), завідувач кафедри історії України і керівник Інституту історії багатокультурності Онтаріо П.-Р. Магочій, який «русинську проблему» «зробив» своєю професією. Він же очолює так званий Карпаторусинський дослідницький центр у Канаді й США. Ми підтримуємо наміри Центру досліджувати Карпатський регіон, населення якого найдовше зберігало свою традиційну самоназву «русини». Однак Центр займається переважно політиканством, витворенням нового «русинського» народу, підпорядковуючи свою роботу фальшивій антиукраїнській ідеї. Він намагається обґрунтувати тезу, що колишні карпатські русини – нинішні закарпатські українці, словацькі русини і українці, польські лемки – окремий народ, що не має нічого спільного з усім українським народом. Ця теза дуже подобається антиукраїнським силам в Україні й поза Україною, які роблять усе для того, щоб розвалити молоду й ще слабку українську державу. П.-Р. Магочій виконує політичне замовлення світових антиукраїнських сил і гуртує навколо себе незадоволених Україною політиканів, які поглядають на Москву, а ще частіше – на Будапешт і Прагу.

Не варто переоцінювати ні поглядів пана професора, ні діяльність очолюваного ним Карпаторусинського дослідницько-

го центру в Канаді, який сформовано з кількох прихильників П.-Р. Магочія, що не мають нічого спільного ні з наукою, ні з Карпатським регіоном. У США і Канаді є справжні представницькі карпато-українські громадсько-політичні і культурницькі організації, які однозначно висловилися про антиукраїнську діяльність П.-Р. Магочія і засудили його русинський сепаратизм.

Якщо вірити П.-Р. Магочію, то на Закарпатті нині живе 650 тис. русинів, тобто сюди зараховано все корінне місцеве українське населення. За його ж даними в Словаччині число русинів сягає до 130 тис., хоч офіційні джерела подають усього якихось 16–17 тис. Стільки ж офіційно й українців. У США, за даними пана професора, нині проживають 620 тис. русинів. Підрахунки П.-Р. Магочія досить вражаючі: у світі (Україна, Словаччина, Польща, Югославія, Румунія, Чеська Республіка, Хорватія, Угорщина, США, Канада, Австралія) нині зафіксовано 1 547 500 русинів³⁶. Тобто, окрім автохтонного руського населення, сюди зараховано всю колишню еміграцію з Австро-Угорщини та їхніх нащадків – американців, канадців та австралійців руського походження. Світовий конгрес русинів та інші русинські організації, створені під егідою керованого П.-Р. Магочієм «Карпаторусинського дослідницького центру у США», поставили собі за мету «...збереження карпатських русинів як окремого народу».

Професор П.-Р. Магочій дотримується проугорської орієнтації, але в щоденній роботі спирається переважно на словацьких русинів і закарпатських «ентузіастів». Він найбільше підтримує «русинський рух», координує його, очевидно, певною мірою і фінансує, організовує та бере участь у всіх «русинських» акціях в Україні, Словаччині, Чехії, Польщі, Угорщині й Югославії. Багато сил він віддав кодифікації русинської мови в Словаччині, навіть виступив у польському академічному журналі «Slavia

orientalis» (1996. – № 2. – С. 287–289) з англomовною статтею «Народилася нова слов'янська мова». Пан професор цілком серйозно висловлюється про потребу існування аж чотирьох «русинських мов». Одна вже існує в Югославії, друга – у Словаччині, «...черга за українськими (Закарпаття) та польськими (Лемківський регіон) русинами, аби витворити собі власні норми». На його думку, ці чотири норми русинської мови об'єднують русинів у всіх державах і приведуть до витворення «...п'ятої норми [...], яка, нарешті, буде вживатися як спільна русинська мова всіх русинів»³⁷.

Канадський учений вважає, що він не творить новий слов'янський русинський народ, а тільки «відроджує» його, тобто повертає в часи Великої Угорщини або Австро-Угорської імперії, коли він був «угорськими русинами» або «русинами Австрійської держави». Звичайно, без галицьких і буковинських русинів, бо вони стали українцями, а закарпатських і словацьких русинів ще можна «відродити», відвернути від України. Він систематично видає старі угорські карти від 1910 року, на яких, за ознаками рідної мови, у Північно-Східній Угорщині проживало чимало русинів. Тож чи не думає П.-Р. Магочій «відродити» колишніх русинів, а нинішніх угорців в угорських комітатах Абауй, Торна, Гемер, Саболч? Виявляється – ні. Для нього головним є проведення чіткої межі по Карпатському хребту і переконати наївних, що Закарпаття і Прикарпаття – це різні світи, різні народи. Його цікавлять тільки «русини», які жили на теренах Святостефанської угорської корони, і яких, очевидно, можна «повернути» цій короні. Отже, це вже політика, від якої пан професор так позірно відхрещується. Гуцули і бойки для канадського вченого – не «русини». Закінчуючи інтерв'ю, дане О. Мушинці 1993 року, П.-Р. Магочій чітко визначив свою антиукраїнську, проугорську позицію: «Русини – це народ з певними культурними характеристиками, які походять зі сходу, але які

живуть і будуть жити в центрі Європи як повністю сформована група в рамках культурного комплексу Дунайського басейну [читай: Угорщини. – О. М.], а не як додаток або причепка до мешканців на схід від Карпат»³⁸. Тим, хто захоплений «наукою» канадського професора, варто вчитатися й заглибитися в його міркування та переконатися, що науки тут дуже мало, натомість є брудна політика, спрямована на відрив Закарпаття від України і баламучення тих українців за Карпатами, які майже до середини ХХ ст. були русинами. Як учений, П.-Р. Магочій добре знає історію питання, але верх беруть особисті вподобання і політичні інтереси історика. Ті «ентузіасти» в Ужгороді і Пряшеві, котрі підігривають непомірні амбіції П.-Р. Магочія як «вождя світового русинства», не усвідомлюють, якої шкоди вони завдають як справжньому етнічному русинству, так і своїм державам.

На V Світовому конгресі русинів (Ужгород, 25 червня 1999 р.) П.-Р. Магочій демонстративно називав Закарпаття тільки «Підкарпатською Руссю», а закарпатських українців – «русинським народом», твердив, що «...ми, карпатські русини, – окремий нарід і ми всі говоримо на різних варіантах русинської мови», «...карпатські русини представляють один з окремих народів», високо оцінював «...роботу наших лідерів по переконуванню зовнішнього світу, що карпатські русини існують як окремий нарід». Його абсолютно не цікавить, що думають про русинів «...окремі українці або український уряд». Окрилені тим, що українська влада дозволила провести конгрес русинів в «...історичному центрі русинського народу – Підкарпатській Русі», П.-Р. Магочій і його команда, очевидно, увірували у свою «історичну місію», почали навіть заgravати з Україною, робити в її бік реверанси, запевняючи, що «Підкарпатська Русь» залишається разом з Україною бодай до того часу, доки вони разом не стануть «...частиною їхнього кінцевого дому – єдиної Європи, символічно означеною

Європейською Унією». Усе ж хоч якийсь шанс відірватися від України, нехай і у «світлому майбутньому», є.

Пан професор невдоволений тим, що «русинський рух» розвивається в «Підкарпатській Русі» повільно, але науковець захоплений «...наполегливою і навіть провокаційною діяльністю маленької групи відданих русинських патріотів на чолі з професором Іваном Туряницею»³⁹. Турбує пана професора й те, що серед «русинів» мало молоді, кількість прибічників русинства майже не зростає, тому він удається до суто сектантських методів роботи: кожен з делегатів конгресу до наступного зібрання (через два роки в Празі) повинен переконати стати «русином» по одній особі віком до 30 років. Справді, соломонове рішення. На наступних конгресах навіть буде встановлена вікова квота делегатів – 20, 30 і 40 років. Бабам і дідам вхід заборонено!

Нині вже достеменно відомо, що свого часу П.-Р. Магочій був агентом радянського КДБ і, очевидно, виконував певні доручення цієї зловісної організації. Якщо політичне русинство є породженням КПРС, то певно, що тут близьким був і КДБ, з яким співпрацював канадський пан професор. Відтак цілком зрозуміле таке зухвале втручання професора П.-Р. Магочія у внутрішні справи України.

У Пряшеві 16–17 квітня 1999 року під керівництвом професора П.-Р. Магочія проходив Міжнародний науковий семінар з «русинської мови». У симпозіумі взяли участь представники «русинського» наукового світу Польщі, Словаччини, Угорщини і Закарпаття. Делегацію від «Подкарпатска» очолював відомий «інтернаціоналіст» М. Макара. До її складу ввійшли «русинські» політичні діячі і письменники М. Алмашій, І. Керча, Д. Кешеля, П. Лизанець, І. Петровці, І. Поп, С. Попович, В. Сочка,

о. Димитрій Сидор, С. Ткачов і В. Фединишинець – особи відомі, особливо письменники-невдахи, які колись подавали надії. Важко збагнути, як серед них опинився професор П. Лизанець, гунгаролог. Очевидно, це вже таємниця «високої політики», коли верх взяли «угорські інтереси» колишнього українця і українського мовознавця. Щоправда, його прізвище надруковано тільки в програмі, однак особисто на семінарі присутнім не був. Зрозуміло, що всі проблеми «русинської мови» вирішували на самодіяльному рівні, без участі мовознавців-професіоналів, учених з мовознавчих кафедр Ужгородського і Пряшівського університетів.

На цьому семінарі Закарпаття фігурувало вже як окрема держава – «Podkarpatsko» – поряд з іншими країнами: Slovensko, Pol'sko, Mad'arsko, Juhoslavia. Цілком звичайна річ, що політичні русини не визнають сучасної назви «Закарпаття», або ж «Закарпатська область», а демонстративно нав'язують свої назви: «Підкарпаття», «Подкарпатска Русь», «Podkarpatsko», «Русинія», «Рутенія», «Rusynsko». Письменник В. Фединишинець із Ужгорода вніс на семінарі пропозицію відмовитися від антропонімів «русин», «руський», «русинський», пов'язаних з Руссю, і прийняти більш переконливі «рутен», «рутенський». На його думку, «...Підкарпатські рутени є окремий слав'янський народ, равноправный з ушыткыма слав'янскыма народами»⁴⁰.

Саме в день відкриття семінару один з його організаторів – «прем'єр-міністр Временного правительства Подкарпатской Руси» і голова «Общества подкарпатских русинов» професор І. Туряниця – дав інтерв'ю братиславській газеті «Magazin SME», у якому однозначно висловився про сучасний «...фашистський український народний режим»⁴¹. Його колега по «Podkarpatsk'у» І. Петровцій був дещо стриманішим, і все ж озлоблено критикував «...до-половки фашистську Україну», яка

на «...Пудкарпатській Русі» проводить «...геноцид русинув»⁴². Ця антиукраїнська вакханалія спрямована не лише проти українсько-руського населення Східної Словаччини, але й проти України. Керували нею канадський професор П.-Р. Магочій і директор Інституту карпатознавства Ужгородського університету доцент М. Макара.

Доречно нагадати, що в Пряшеві 29 грудня 1998 року відбулася Міжнародна конференція з питань мови, освіти і культури української національної меншини в Словаччині і словацької національної меншини в Україні, яка у своїх рекомендаціях урядам Словаччини і України зауважила, що «...українці і русини – одна національна меншина, і розділення її на два різні етноси наносить шкоду національному розвитку українців у Словаччині». На конференції було наголошено, що під час підготовки Закону про мови національних меншин у Словацькій Республіці слід «...дотримуватись того, що населення Північно-Східної Словаччини, яке вважає себе українцями і русинами, становить одну національну меншину, має спільну національну мову і, таким чином, повинно мати також одну літературну мову»⁴³. Антиукраїнські сили Словаччини, зокрема «Русинська оброда», почали агресивний наступ проти національно-культурних прагнень українців Східної Словаччини, їхніх культурних здобутків і мови. Вони перекреслюють усе досягнене впродовж повоєнного півстоліття, вважаючи, що це була «епоха темноти». Голова «Русинської оброди» В. Турок на згаданому семінарі від 16 квітня 1999 року заявив, що, починаючи з 1950-х років, на Пряшівщині українці знищили все, що лише можна було знищити: русинську національність, русинську церкву, русинські школи, русинський театр і русинську культуру, залишивши після себе «...духовну пустиню» і «...спалену землю»⁴⁴. І цю українофобську риторику повністю підтримала «русинська» делегація з Ужгорода. Не бу-

демо полемізувати з лідером словацького русинства, нагадаємо лише, що українська мова і культура на Пряшівщині має значні здобутки, якими може гордитися перед світом, і вона прийшла на зміну не русинській мові і культурі, а російській, яка панувала на цих теренах у першій половині ХХ ст. Щодо «русинської» церкви, то нагадаємо, що богослужіння церковнослов'янською мовою у всіх 280 руських парафіях Східної Словаччини було урядово переведене на словацьку в 1998 році. Отже, русини і українці тут ні при чому. Ні «Пульс», ні «Театр імені Духновича» ніколи не досягнуть тих мистецьких вершин, яких досягли свого часу Піддуклянський український народний ансамбль і Український народний театр. Закидати українцям причини занепаду культурно-національного життя – аморально і антиісторично. Їх треба шукати в тому міжнаціональному розбраті, який сіє «Русинська оброда», і який веде до асиміляції як русинів, так і українців у Східній Словаччині. Об'єднання закарпатських сепаратистів із членами «Русинської оброди» на антиукраїнській основі не дасть результатів. Україна і Словаччина як суверенні держави-сусіди не допустять втручання у свої внутрішні справи сили, що намагаються дестабілізувати їхні добросусідські відносини.

Продовженням квітневого Пряшівського «наукового» семінару з питань «русинської мови» став V Світовий конгрес русинів, що відбувся 24–27 червня 1999 року в Ужгороді. На конгрес прибуло 70 делегатів від русинських громад Закарпаття, Словаччини, Польщі, Угорщини і Югославії. Попередні конгреси відбувалися в різних країнах – у Словаччині (м. Межилабірці), Польщі (м. Криниця), Югославії (с. Руський Керестур), Угорщині (м. Будапешт). Такі зібрання мали антиукраїнське

спрямування, паплюжили Україну та українську культуру, висловлювали нічим не виправдані претензії до нашої держави. Ужгородський конгрес не допустив явної антиукраїнської істерії, але його спрямування виявилось наскрізь антиукраїнським, сепаратистським: звучали назви «Подкарпатська Русь» і «Русинія», обстоювали окремих русинський народ і окрему русинську мову, русинами вважали все корінне населення Закарпаття. Усе це було потрактовано як доконаний факт. В учасників конгресу не залишилося сумнівів, що Україна визнала окремих русинський народ і його мову, залишилося тільки юридично оформити окрему державу – «автономну у складі України Республіку Підкарпатську Русь (Русинію)», або ж «Республіку Русинію». Цілеспрямованості й легітимності роботі V Світового конгресу русинів надало офіційне привітання Голови Верховної Ради України О. Ткаченка. Спікер українського Парламенту побажав учасникам конгресу «...плідної роботи, конструктивного обговорення актуальних проблем соціально-економічного і політичного розвитку етнокультурної спільноти і русинського руху, духовного взаємозбагачення й творчої співпраці в інтересах нашої Вітчизни, снаги в ім'я благополуччя, безпеки й добробуту народів, суспільного прогресу»⁴⁵. У роботі конгресу взяли участь також депутати Верховної Ради України – комуністи І. Мигович й І. Баранчик, кандидат у Президенти України від Слов'янської партії О. Базилук, а також учені – колишні «наукові комуністи», «наукові атеїсти», «інтернаціоналісти», номенклатурні працівники. Тепер цілком зрозуміло, хто створив політичне русинство, хто його підтримує, які завдання на нього покладені. Також зрозуміло, чому впродовж дев'яти років так агресивно діють супроти Української держави лідери політичного русинства, чому без наслідків залишається їхня сепаратистська, антидержавна діяльність. Отже, в Україні є сили, яким вигідне політичне

русинство, що повністю вписується в модель розвалу України, працює на імперські сили, керуючись старим правилом «розділяй і пануй».

Лідери політичного русинства ретельно готувалися до V Світового конгресу русинів, їхні «ходаки» приїжджали до Києва, мали зустрічі у владних структурах, навіть вимагали, щоб Україна фінансувала це зібрання. Їх уже не задовольняє колисьня «Декларація про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки» (20 вересня 1990 р.), і три лідери правлінь русинських громадських товариств – професор І. Туряниця, «Голова уряду автономної в складі України Республіки Підкарпатська Русь (Русинія)», о. Димитрій Сидор, «Голова правління Закарпатського товариства ім. Кирила і Мефодія», адвокат П. Годьмаш, «Голова правління Християнсько-демократичного об'єднання автономної в складі України Республіки Русинія», – виступили 10 лютого 1999 року з новою «Декларацією підкарпаторусинських організацій про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України»⁴⁶. Не варто зупинятися на дуже сумнівній з історичного і наукового поглядів «преамбулі» до цієї декларації – вона не витримує жодної критики. Подамо лише ті пункти «Декларації...», у яких вожді політичного русинства «вимагають». Її дух і стиль повністю запозичено з «історичних рішень» колишніх з'їздів КІРС:

«1. Від Президента України, як гаранта Конституції, – зобов'язати Уряд України розглянути питання про відродження Закарпатської Автономної Республіки в складі України і русинської національності та подати відповідні законопроекти до Верховної Ради.

2. Від Верховної Ради – без зволікання розглянути та прийняти закони про утворення автономної в складі України Закарпатської Республіки.

3. Від уповноваженої Верховної Ради України Н. Карпачової – взяти під особистий контроль виконання вищенаведених вимог до Президента, Уряду і Верховної Ради України.

4. Декларацію направити в Раду Європи, а її текст надрукувати в обласній пресі для відома громадськості»⁴⁷.

Цікаво б дізнатися, чи направила Рада Європи цю «декларацію» адресатам до Києва, і чи в Києві виконують «керівні вказівки» «вождів Закарпатської Республіки». Кожен може оцінити зміст цих вимог і переконатися, що лідери русинських громадських товариств Закарпаття настирливо вимагають публічного визнання.

Вимоги «декларації» планували широко обговорити на V Світовому конгресі русинів, однак чомусь про них майже не йшлося. Упевнений у собі П.-Р. Магочій лише заявив, що «...русини існують і будуть існувати в Підкарпатській Русі, незалежно від того, що окремі українці або Український Уряд думає про них»⁴⁸. Очевидно, пан професор знає свою силу, як і знає слабкість неукраїнського уряду України, бо не поведився б так самопевнено і не втручався б у внутрішні справи нашої держави.

Перед початком роботи конгресу його оргкомітет виступив у пресі із «Заявою», у якій скаржить на «антирусинську кампанію» в деяких засобах масової інформації, метою якої є нібито «зрив конгресу». Оргкомітет, ігноруючи факти антиукраїнської діяльності лідерів політичного русинства, заявив, що «...русинський рух ніколи не був і не є антиукраїнським. Русини Закарпаття не уявляють собі іншого існування, як у складі справді демократичної України, тому будь-які звинувачення у сепаратизмі, антидержавності рішуче відкидаємо»⁴⁹. Сказано це, справді, рішуче, але факти засвідчують інше: уся діяльність «русинського руху», від заснування «Общества подкарпатских русинов» від 20 лютого 1990 року, позначена антидержавним і антиукраїн-

ським характером. Політичний сепаратизм лідерів русинства прозирає у всіх їхніх документах і виступах, починаючи від «Декларації...» від 20 вересня 1990 року і до «Декларації...» від 10 лютого 1999 року. Цього заперечити не можна, бо ж численні опубліковані матеріали засвідчують, що лідери політичного русинства – П.-Р. Магочій, І. Туряниця, В. Сочка, П. Годьмаш, Д. Сидор, В. Фединишинець, І. Петровців, Ю. Думнич, Т. Ондик – оголосили війну незалежній Україні, діяльність спровокованого «русинського руху» спрямували на відрив Закарпаття від України, на створення окремої держави. Такі «заяви» сприймаються як окомилування, суперечать дотеперішнім фактам антиукраїнської і антидержавної діяльності всіх трьох русинських Товариств, насамперед «Временного правительства Подкарпатской Руси». Факти – уперта річ! Закарпаття – батьківщина всього корінного українського населення. Культурна спадщина краю дорога всьому автохтонному населенню – українцям, угорцям, румунам, німцям, словакам, циганам. Ділити українців на два народи, нацьковувати русинів на українців, брата на брата, вимагати для русинів окремої держави і окремої мови – це імперська політика, інспірована Москвою і недружелюбними силами з Угорщини та Словаччини. Ця політика призводить до нищення всіх закарпатців, пропаганди духовного здичавіння, міжнаціонального і міжрелігійного розбрату. Невже цього не розуміють лідери політичного русинства, прислухаючись до чужих голосів? Самобутня культура Закарпаття вимагає пильної уваги, вона нині «інтернаціоналізується» й гине. Її збереження – державна справа. Урятувати і примножити її може тільки вся Україна. Гра в окрему обласну державу і окремий «русинський народ» нині не сприймається, які б сили за ними не стояли.

Наукова конференція в рамках V Світового конгресу русинів не залишила ніякого сліду – лише провінційне чванство, туга за

«Підкарпатською Руссю», спроби окреслити окрему русинську мову і літературу, реанімувати панславістські ідеї, бутафорське обґрунтування окремішності підкарпатських русинів. Жодної живої думки, жодної конструктивної пропозиції. І глухий спротив Україні, українському державотворенню.

Конгрес прийняв «Звернення» до «органів влади України», у якому нав'язливо повторив давні вимоги:

- засудити кривди, учинені русинам тоталітарним режимом у післявоєнний період;
- «офіційно визнати русинську національність» і включити її в «перелік національностей України»;
- «припинити практику інформаційної блокади русинства в ЗМІ України»;
- «не допускати переслідування представників русинського руху, які працюють у державних структурах».

Конгрес «просить владу України»:

- забезпечити умови для збереження і розвитку русинської мови і культури;
- відкрити в Ужгородському університеті кафедру русинської мови і літератури, а в Мукачівському педучилищі групу з підготовки русинських учителів;
- створити Русинський науковий центр;
- увести в шкільні програми вивчення елементів русинської історії, фольклору, літератури та рідної мови⁵⁰.

На зміну попередній антиукраїнській істерії конгрес обіцяє, що якби Україна створила необхідні умови, то «...підкарпатські русини залишаються лояльними громадянами демократичної України».

Цю словесну риторіку можна оцінити як зміну тактики політичного русинства і бодай часткове повернення до тих завдань, які були визначені в незаполітизованому «Статуті облас-

ного культурно-освітнього Товариства карпатських русинів», затвердженого 20 лютого 1990 року. Хоч з виступу професора П.-Р. Магочія на конгресі випливає інше: русини не відмовляться ні від своєї окремої держави, ні від окремої мови і готуються до свого чергового реваншу в Празі через два роки.

Товариство закарпатців у Києві виступило з рішучим протестом проти політичних маніпуляцій над закарпатськими українцями, засудило політичний сепаратизм лідерів карпато-русинства. У спеціальній заяві з приводу проведення в Ужгороді V Світового конгресу русинів київські закарпатці однозначно оцінили цей конгрес і його «рішення» «...як тіньовий реваншизм антиукраїнських сил Закарпаття». «Вся діяльність закарпатських сепаратистів, лідерів політичного русинства, – говорить в заяві, – має антиконституційний, антидержавний, деструктивний характер. Саме на V Конгресі виявилось, що вони користуються підтримкою лівих сил, а отже, й послідовно працюють на розвал України. Загравання й кокетування владних чиновників України з політичним русинством завдає великої шкоди державному будівництву України, є реального загрозою для її національної безпеки»⁵¹.

Щоб дати наукову відповідь на всі домагання політичного русинства, висвітлити його історію та різні політичні, історичні й філологічні аспекти, в Ужгороді проведено низку міжнародних наукових конференцій, які організували Ужгородський, Кошицький (Словаччина) і Нові-Садський (Югославія) університети, Міжнародна асоціація українців, Наукове товариство ім. Шевченка (США), Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Шевченка, Товариство «Україна», Комісія зв'язку та інформації закарпатських українців (США), Українська Народна Рада Закарпаття. У серпні 1991 року проведено I Міжнародну конференцію під

назвою «Українські Карпати: етнос, історія, культура», у роботі якої взяло участь понад 100 дослідників з України, Словаччини, Угорщини, Німеччини, Югославії, США, заслухано 80 наукових доповідей⁵². У резолюції конференції є такий пункт: «Учасники конференції заперечують політичний русинізм, який фактично спрямований проти України, української мови і культури, націлений на відрив Закарпаття від України, повернення краю в недоброї пам'яті часи іноземного поневолення, коли наша земля була “землею без імені”. Орієнтація Товариства карпатських русинів на Москву, Прагу і Будапешт веде фактично до асиміляції корінного українського населення Закарпаття, відриву його від своїх природних етнічних коренів, української історії і культури. Конференція відзначає, що Товариство карпатських русинів проводить політику на розкол корінного українського населення Закарпаття, а його діячі баламутять національну свідомість, творять міф про карпатських русинів як про окремий народ»⁵³. На початку вересня 1993 року в Ужгороді відбулася II Міжнародна карпатознавча конференція на тему «Культура Українських Карпат: традиції і сучасність». Понад 100 вчених тих самих університетів і громадсько-культурних та наукових установ обговорювали проблеми української культури Карпатського регіону, науково доводили, що вона віками формувалась як питомо українська⁵⁴. Пункт 7 ухвали конференції визначив ставлення до політичного русинства: «Учасники конференції відкидають спроби накинути урядові України визнання окремої русинської національності при переписі населення, і то не стільки тому, що декілька десятків людей Закарпатської області згодні записати таку національність, скільки тому, що це принизливо для нації, яка ставить під сумнів свою національну ідентичність. Сучасне русинство не є національністю. Воно є політичною партією, яка має право рахувати свої голоси на виборах, а не баламутити лю-

дей ненауковими визначеннями їх національної приналежності. У той же час конференція засуджує витівки безвідповідальних осіб на Закарпатті та за кордоном, які намагаються створити бутафорні тіньові уряди, чим викликають неповагу до закарпатців і компрометують добре ім'я Закарпаття перед Україною та перед світом»⁵⁵.

Проблеми політичного русинства було винесено також на обговорення I Конгресу Міжнародної асоціації українців (Київ, серпень 1990 р.) та I Конгресу Республіканської асоціації українознавців (Київ, грудень 1990 р.)⁵⁶.

Під час проведення Всесвітнього форуму українців (Київ, 21–24 серпня 1992 р.) у Києві зібрався «Закарпатський форум», у якому взяли участь закарпатські українці, учасники зі США, Канади, Словаччини, Угорщини і Югославії. На форумі обговорювали гострі питання щодо Закарпаття. Підсумком такої роботи стала «Заява», у якій, зокрема, записано:

«6. Засуджуємо новочасне політичне русинство, інспіроване ворожими Україні силами у старій більшовицькій та імперській структурі і підтримуване ревізіоністськими колами колишніх володарів Закарпаття. На цьому кон'юнктурному явищі спекулюють місцеві амбітні особи з рецидивами реакційного русофільства, мадярофільства, доходячи до крайніх виявів українофобії»⁵⁷.

У червні 1995 року в Ужгороді проведено ще одну Міжнародну наукову конференцію – «Закарпаття в загальноукраїнському контексті ХХ століття», присвячену 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною. Понад 60 доповідачів із шести країн стверджували загальноукраїнський контекст Закарпаття ХХ ст., зауважуючи, що історичний акт возз'єднання Закарпаття з Україною в 1945 році був закономірним завершенням усього попереднього розвитку краю, результатом його постійного тяжіння до своїх етнічних центрів. Возз'єднався один етнос, який

упродовж віків формувавсь як русько-український народ. Учасники конференції засудили намагання антиукраїнських сил, що групуються в окремих країнах, ізолювати Закарпаття від України, піддати ревізії історичний вибір закарпатців у 1944–1945 роках, штучно витворити якийсь новий народ і кодифікувати неіснуючу «русинську мову». Бутафорське «Временное правительство Подкарпатской Руси» соромить нас перед світом, принижує нашу національну честь і гідність. Політичне русинство, підтримуване антиукраїнськими силами Москви, Європи, США й Канади, легально й нелегально підриває державну незалежність і територіальну цілісність України.

Політичне русинство – наслідок кризи радянського ладу, розвалу й смерті СРСР. Воно реанімувало віджилі й непопулярні ідеї відрубності корінного населення Закарпаття від України, роблячи спробу витворити з нього новий народ з антиукраїнською, промосковською або ж будапештською чи празькою орієнтацією. Паразитуючи на народному русинстві, прихильності місцевого населення до своєї давньої етнічної самоназви «русин», ідеологи політичного русинства дивляться на закарпатців як на біомасу, етнічно-племінну єдність, яка ще не стала народом і наприкінці ХХ ст. ніби не здатна до свого національного самовизначення.

Доки Російська імперія шукатиме й захищатиме свої інтереси в Карпатах, доки Україна не визначиться щодо імперських коридорів у Європі, доти житиме й політичне русинство. Угорщина також має свої інтереси в Карпатах, шукає тут свої «історичні землі», не рахуючись із наслідками двох світових воєн. Тужать за «Подкарпатською Руссю» і деякі її «приятелі» з Праги, які не можуть забути часи, коли без перешкод наводили на цих землях свої «демократичні» порядки.

Політична й економічна нестабільність в Україні, загальний українофобський стан у суспільстві, зубожіння народу роблять

привабливою добре відпрацьовану демагогію про міфічний добробут у майбутніх вільних економічних зонах, єврорегіонах, у складі малих, але економічно розвинутих європейських держав. Тут не йдеться про розбудову своєї державності, а вишукуються всі шляхи й щілини, щоб вигідніше продатися. Соціально-економічні причини реанімації і животіння політичного русинства нині очевидні. Вороги української державності міцно вхопилися за соціально-економічні відмінності регіонів, за поліетнічність України і снують на цьому свої сепаратистські плани, розмахуючи гаслами про регіоналізацію і федералізацію ще слабкої нашої держави. У цьому їм допомагають навіть московські вчені-етнографи, які ще вчора запопадливо ліпили єдиний радянський народ, а нині легко погоджуються визнавати закарпатських українців окремим, четвертим, східнослов'янським народом. У цій антиукраїнській метушні не враховується навіть те, що політичне русинство не має свого національного міфу, а спирається лише на зміну назви етносу у ХХ ст.

Імперський інтернаціоналізм породив національний нігілізм у всій Україні. Відсутність концепції національної політики держави, відхрещування від української національної ідеї сприяють вегетації цього потворного явища вже в нових історичних умовах. Політичне русинство – лише одна з ланок загального наступу на українську державність.

Шлях політичного русинства на Закарпатті – це дорога в нікуди. Це – політичний сепаратизм, спрямований на порушення суверенітету і територіальної цілісності України. Це – порушення Конституції України, порушення Закону про національні меншини і найгрубіше порушення Закону про об'єднання громадян. За все це хтось має нести відповідальність, насамперед ті «вожді», які сіють на Закарпатті міжнаціональний і міжетнічний розбрат. Лідери і «юристи» політичного русинства добре

знають, що ні утворення автономної «Підкарпатської Русі», ні імперії «Рутенії» нині неможливе. Для цього немає жодних політичних, історичних, культурних, економічних, правових і релігійних підстав.

Закарпаття саме вибрало історичний шлях у 1919, 1939, 1945 і 1991 роках. Це – шлях з Україною. 1 грудня 1991 року 92,5 % населення Закарпаття віддали свої голоси за незалежну, суверенну Україну, що дає правову підставу для однозначної оцінки будь-якої сепаратистської метушні, під якою б мальованою декорацією її не подавали. І якщо знаходяться поодинокі авантюристи, які намагаються повернути колесо історії, то Україна як суверенна і правова держава зобов'язана покласти край таким незаконним і провокаційним домаганням. Україна в нас одна!

¹ І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття // Житє і Слово. – Л., 1896. – Кн. I. – С. 1–9.

² Там само. – С. 4.

³ *Еган Е.* Економічне положенє руських селян в Угорщині. – Прага, 1922. – 95 с.

⁴ Там само. – С. 88.

⁵ *Стерчо П.* Карпато-Українська держава. – Торонто, 1965. – С. 20.

⁶ Нове життя. – Пряшів, 1991. – 22 листоп.

⁷ *Бенеш Е., др.* Промова по підкарпатурський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки. – Прага, 1934. – С. 45.

⁸ Там само. – С. 48.

⁹ Там само. – С. 56.

¹⁰ Там само. – С. 59.

¹¹ *Духнович О.* Твори : у 4 т. – Пряшів, 1968. – Т. 1. – С. 337.

¹² *Купчанко Г.* Наша родина. – Нью-Йорк ; Берлін, 1924. – С. 174.

¹³ Цит. за кн.: *Мишанич О.* Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: історико-літературний нарис. – Ужгород, 1991. – С. 18.

- ¹⁴ *Браццайко І.* Декілько слів за угорсько-руське простонародне житє і поезію // Січ: альманах в пам'ять 40-х роковин основаня товариства «Січ» в Відні. – Л., 1908. – С. 186.
- ¹⁵ *Франко І.* Карпаторуська література XVII–XVIII віків // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Л., 1900. – Т. 37–38. – С. 3.
- ¹⁶ Народний катехиз: народ, народность, язык и просвещение. – Ужгород, 1926. – С. 2–3.
- ¹⁷ Там само. – С. 5.
- ¹⁸ Недѣля. – Ужгород, 1936. – 26 квіт.
- ¹⁹ Там само. – 8 листоп.
- ²⁰ *Гренджа-Донський В.* Твори. – Вашингтон, 1989. – Т. IX. – С. 75.
- ²¹ Пробоєм. – Прага, 1934. – Чис. 4. – Червень. – С. 101.
- ²² Цит. за текстом друкованого плаката.
- ²³ Цит. за кн.: *Стерчо П.* Карпато-Українська держава... – С. 233.
- ²⁴ Чин. – [Б. м., б. р.]. – С. 5.
- ²⁵ Закарпатська правда. – 1990. – 28 груд.
- ²⁶ Закарпатська правда. – 1992. – 25 берез.
- ²⁷ Politika. – 1991. – 14.11.
- ²⁸ Карпатська Україна. – Ужгород, 1992. – 20 лют.
- ²⁹ Новини Закарпаття. – 1994. – 24 берез.
- ³⁰ Карпатський голос. – Ужгород, 1995. – 15–28 черв.
- ³¹ Русинський живот. – 1997. – 27.03.
- ³² Голос України. – 1998. – 2 груд.
- ³³ Срібна Земля. – Ужгород, 1995. – 28 січ.
- ³⁴ Літературна Україна. – 1995. – 2 лют.
- ³⁵ Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні : матеріали наук.-практ. конф. – Ужгород, 1993. – С. 7.
- ³⁶ *Магочій П.-Р.* Карпатські русини. – Вид-во «Карпато-русинський дослідницький центр», 1995. – С. 3.
- ³⁷ Див.: Зауваження (П.-Р. Магочія), представлені на V Світовому конгресі русинів. – Ужгород. – 25 червня 1999 р.
- ³⁸ *Мушинка О.* Інтерв'ю з професором Павлом-Робертом Магочієм. – Карпато-Руський Дослідницький Центр (ORWELL, VERMONT), 1993. – С. 22.

³⁹ Цитати подано за текстом «Зауважень (П.-Р. Магочія)...», які викладені на восьми сторінках комп'ютерного тексту.

⁴⁰ Цит. за: *Мушинка М.* Антиукраїнство набирає сили // Нове життя. – Пряшів, 1999. – № 17–18.

⁴¹ *Magasin SME.* – Bratislava, 1999. – С. 16. – 5. 2.

⁴² Нове життя. – Пряшів, 1999. – № 17–18.

⁴³ Нове життя. – Пряшів, 1999. – № 1–2.

⁴⁴ Нове життя. – Пряшів, 1999. – № 17–18.

⁴⁵ Цит. за ксерокопією тексту привітання.

⁴⁶ Текст «Декларації...» вміщено в: Християнська родина. – Ужгород, 1999. – № 3. У цьому ж номері надруковано блюзнірську статтю «спецкореспондента» «Християнської родини» адвоката П. Годьмаша «Достеменно з історії русинів. 60-й річниця проголошення суверенітету русинської республіки та першому її президенту-русину о. Августину Волошину присвячується», у якій здійснено спробу довести, що Карпато-українська держава 1938–1939 років була «русинською республікою», а її президент о. Августин Волошин – тільки «підкарпатський русин».

⁴⁷ Християнська родина. – Ужгород, 1999. – № 3. – С. 13.

⁴⁸ «Зауваження (П.-Р. Магочія)...». – С. 8.

⁴⁹ Новини Закарпаття. – Ужгород, 1999. – 19 черв.

⁵⁰ Основні пункти «Звернення» викладено за ксерокопією тексту.

⁵¹ Срібна Земля-фест. – Ужгород, 1999. – № 34.

⁵² Матеріали I Міжнародної карпатознавчої конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура» видано окремою книгою: Українські Карпати. – Ужгород, 1993. – 616 с.

⁵³ Слово і час. – 1991. – № 12. – С. 86.

⁵⁴ Матеріали II Міжнародної карпатознавчої конференції видано окремою книгою: Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. – Ужгород, 1994. – 654 с.

⁵⁵ Там само. – С. 646–647.

⁵⁶ Заслухані на цих конгресах доповіді (5 доповідей) видані окремою книгою: Карпато-русинство: історія і сучасність. – К., 1994. – 64 с.

⁵⁷ Закарпатська правда. – Ужгород, 1992. – 29 серп.